

ระบบและการศึกษา

ความหมาย

ระบบและการศึกษา (Systems and Education) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบกับการศึกษา ที่นำการคิดแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้วิเคราะห์ปัญหา การศึกษา แก้ปัญหาและพัฒนาการศึกษา

คำว่า ระบบ หมายถึง กลุ่มของสิ่งของ ซึ่งมีลักษณะประสานเข้าเป็นสิ่งเดียวกันตามหลักแห่งความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันด้วยระเบียบของธรรมชาติหรือหลักเหตุผลทางวิชาการ เช่น ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบจักรวาล ระบบสุริยะ เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 953)

Oxford Advanced Learner Dictionary of Current English (1987) อธิบายคำว่า ระบบ หมายถึง กลุ่มของสิ่ง หรือของส่วนที่ร่วมกันทำงานทั้งหมด เช่น ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบรถไฟ เป็นต้น

บานาธา (Banathy, 1968) อธิบายไว้ในหนังสือ *Instructional Systems* ของเขาเกี่ยวกับคำนิยามดังที่พจนานุกรม Oxford กล่าวไว้ข้างต้นโดยที่ระบบมี 3 ชนิด คือ (1) ระบบธรรมชาติ (natural system) เช่น ระบบสุริยะ (2) ระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น (man – made system) เช่น ระบบโทรคมนาคม (3) ระบบผสม (hybrid system) ที่เกิดจากระบบธรรมชาติและระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ระบบการผลิตนม

ระบบที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น (man – made systems) เพราะเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนเก่ง เป็นคนดี

และเป็นคนมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2548)

ด้วยเหตุนี้ บานาธา (Banathy, 1968 : 2) จึงเสนอนิยามระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นว่า ระบบหมายถึง สิ่ง (organism) ที่สังเคราะห์ขึ้นมาด้วยการออกแบบอย่างรอบคอบ อันประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อทำงานทั้งหมดให้สัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้แต่ต้น สาระนั้นนำมาอธิบายไว้ในบทความเรื่องนี้ส่วนมากนำมาจากหนังสือ *Instructional Systems* ของ บานาธา

ความเป็นมา

ความหมายของคำว่า ระบบ และคำที่เกี่ยวข้อง เช่น ความคิดเชิงระบบ (system concept) และการแก้ปัญหาอย่างมีระบบ (system approach) นี้เกิดขึ้นระหว่างและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากผลการวิจัยและการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาการวิเคราะห์ประสิทธิภาพ ที่สำคัญ คือ การพัฒนาระบบเครื่องยนต์กลไกที่ซับซ้อนซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้น (complex man-machine systems) เช่น ระบบเครื่องบินรบ ระบบเรดาร์ป้องกันขีปนาวุธจากอากาศยาน ระบบป็นติดเครื่องบิน เป็นต้น การสร้างสิ่งเหล่านี้ทำให้คณะผู้สร้างต้องคิดถึงวิธีการวางแผนและการพัฒนาใหม่ ทำให้พวกเขาตระหนักว่า ประการแรกในการสร้างระบบต้องกำหนดวัตถุประสงค์และกำหนดผลลัพธ์ที่คาดหวังของระบบให้ชัดเจนก่อนที่จะพัฒนาส่วนที่จะมาผสมกันเป็นระบบทั้งหมด นั่นคือ เป็นระบบของทั้งหมดไม่ใช่เป็นระบบของส่วน

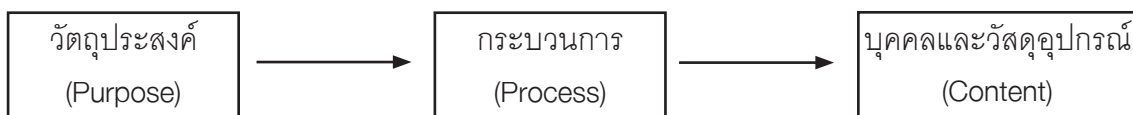
ย่อยๆ ที่แยกกัน ดังนั้นจึงต้องวางแผน (planned) ออกแบบ (designed) พัฒนา (developed) ติดตั้ง (installed) และจัดการ (managed) โดยที่แต่ละส่วน (component) ของระบบไม่ใช่ทำงานอย่างแยกส่วน เป็นเอกเทศ แต่ทุกส่วนจะต้องทำงานร่วมกันอย่าง ผสมกลมกลืนกันในระบบ เพื่อจุดมุ่งหมายแห่งความสำเร็จของวัตถุประสงค์ของระบบ

องค์ประกอบของระบบ

ระบบประกอบด้วยสามส่วนที่สำคัญ คือ

(1) วัตถุประสงค์ (purpose) (2) กระบวนการ (process)

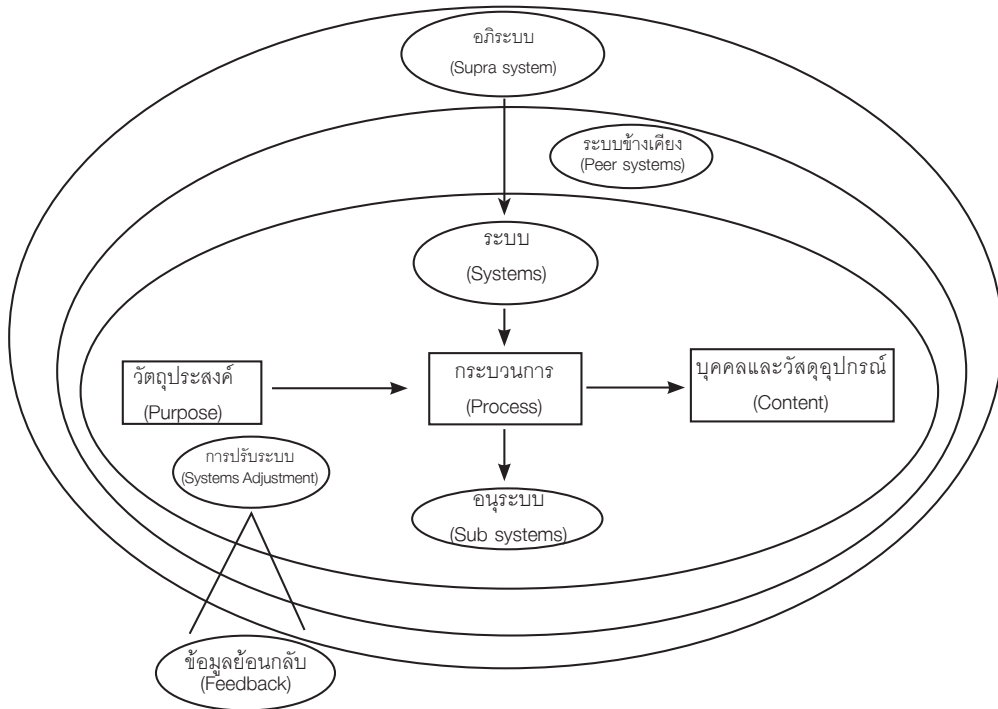
(3) บุคคลและวัสดุสิ่งของ (content) วัตถุประสงค์ ทำให้ระบบมีทิศทาง ทำให้สามารถกำหนด กระบวนการทำงานเพื่อความสำเร็จในวัตถุประสงค์ กระบวนการก็จะทำให้สามารถกำหนดบุคคลที่จะ เข้ามาทำงาน กำหนดวัสดุอุปกรณ์ที่นำมา ผลิต และจัดทำงานประมาณ ความสัมพันธ์ระหว่าง วัตถุประสงค์ กระบวนการ บุคคลและวัสดุสิ่งของ มีลักษณะ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์

ตามระบบดังภาพที่ 1 นั้นจะมีอนุระบบ (subsystem) เกิดขึ้นมาอีกเป็นระบบย่อยภายในระบบ เช่น ในส่วนของกระบวนการอาจมีระบบย่อยเกี่ยวกับ ระบบเครื่องจักรกล ระบบการบริหารบุคคล ซึ่งในส่วนของระบบย่อยก็มีวัตถุประสงค์ กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์อยู่ด้วย เช่น ระบบดำเนินงานอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อระบบ เรียกระบบที่อยู่เหนือระบบนี้ว่า อภิระบบ (supra-system) เช่น ระบบการศึกษาอยู่ภายใต้ระบบสังคม เป็นต้น พร้อมทั้งนั้นก็ยังมีระบบข้างเคียงที่ใกล้ชิดอย่างเท่าเทียมกันอีกในอภิระบบนี้ เรียกว่า ระบบข้างเคียง (peer system) เช่น รัฐบาล องค์การทางศาสนา ระบบสาธารณสุข เป็นต้น

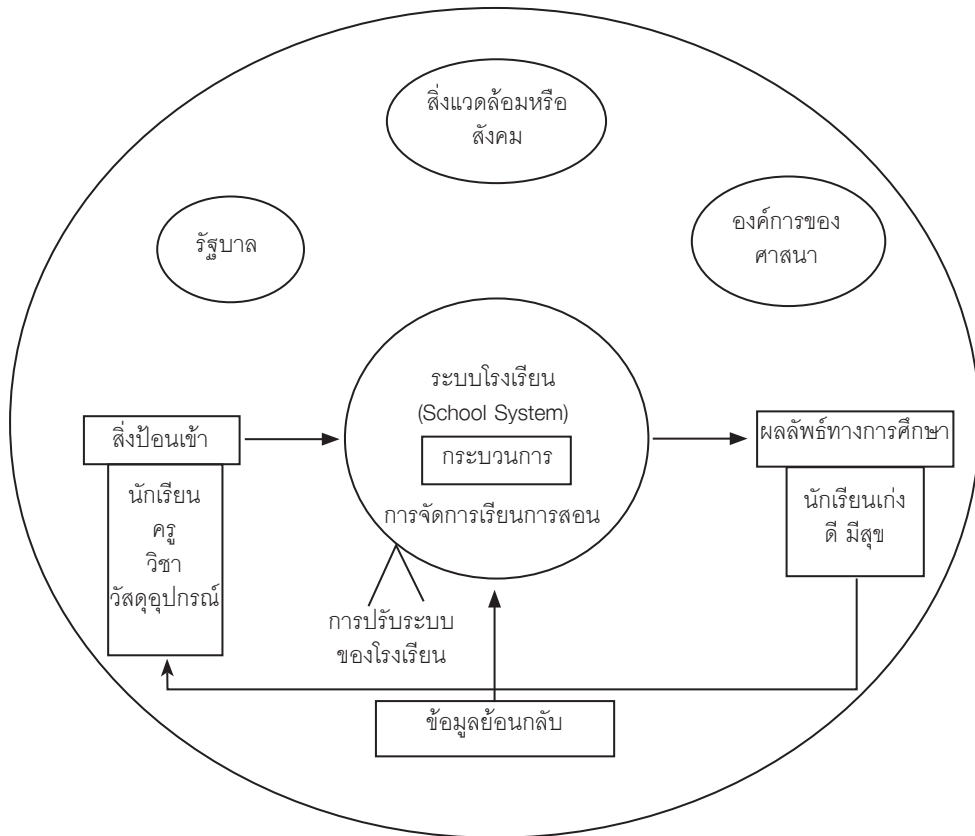
ในการทำงานของระบบเพื่อวัตถุประสงค์ของระบบอภิระบบนั้น สังคมอาจยอมรับหรือปฏิเสธ ผลลัพธ์ของระบบก็ได้ซึ่งจะมีกระบวนการประเมินผลแล้วนำมาเป็นข้อมูลย้อนกลับดูการทำงานของระบบเรียกว่า การให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อปรับปรุงและปรับระบบให้อยู่ได้ เรียกว่า การปรับระบบ (system adjustment) ผลผลิตของระบบต้องเป็นที่พอใจของสังคมระบบจึงจะอยู่ได้ ถ้าไม่เป็นที่พอใจก็ต้องปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้อยู่ได้ต่อไป จากที่อธิบายมาจึงเขียนภาพความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ

ระบบโรงเรียน

ระบบดังที่กล่าวมาสามารถเขียนภาพระบบโรงเรียนได้ดังนี้

ภาพที่ 3 ระบบโรงเรียน

การวิเคราะห์ระบบ (systems analysis) ความคิดเกี่ยวกับระบบ (systems concept) ทักษะต่อระบบ (systems view) และการแก้ปัญหาเชิงระบบ (systems approach)

ที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นเป็นการวิเคราะห์ระบบว่าระบบคืออะไร ประกอบด้วยส่วนต่างๆ อะไรบ้าง ที่ทำงานสัมพันธ์กันทั้งหมดเพื่อวัตถุประสงค์ของระบบ ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อระบบ ซึ่งทำให้เราเกิดความเข้าใจ ความคิดเกี่ยวกับระบบดังภาพประกอบที่ 1, 2 และ 3 ได้อย่างแจ่มชัด ถ้าเรานำความคิดเชิงระบบมาคิดก็จะทำให้เกิดทักษะเชิงระบบ ทักษะเชิงระบบทำให้เกิดการค้นหาคำตอบในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ด้วยการตั้งคำถามว่าสิ่งนี้คืออะไร สิ่งนี้ทำอะไร สิ่งนี้ทำเพื่ออะไร เราต้องตอบคำถามทั้งสามประการนี้ให้ครบถ้วน เราต้องมีความคิดเชิงระบบ (systems thinking) โดยเริ่มจากการค้นหาคำตอบของคำถามที่ว่า สิ่งนี้เพื่ออะไร ซึ่งจะนำมาสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน แล้วนำมาสู่การกำหนดกิจกรรมที่ต้องทำ ใครเป็นผู้ทำต่อมา ถ้าเรานำทักษะเชิงระบบมาประยุกต์ใช้ก็จะได้เป็นการแก้ปัญหาเชิงระบบ (systems approach) เพื่อการวิเคราะห์ระบบ (analysis of systems) เพื่อให้ได้คำตอบของปัญหา (solution of problem) และเพื่อพัฒนาระบบ (development of systems) การแก้ปัญหาเชิงระบบประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้ (1) กำหนดวัตถุประสงค์ (2) ค้นหาวิธีที่ดีที่สุดมาปฏิบัติเพื่อวัตถุประสงค์ (3) วางแผนและลงมือปฏิบัติตามแผน (4) ประเมิน

ผล (5) ปรับปรุงแก้ไข

ความสำคัญต่อการศึกษา

การวิเคราะห์ระบบ การแก้ปัญหาเชิงระบบ และการพัฒนาระบบ มีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาอย่างมาก ถ้านักการศึกษาไทยเข้าใจระบบมีความคิดเชิงระบบ มีทักษะเชิงระบบ รู้วิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบ แล้วนำมาวิเคราะห์ระบบการศึกษาของไทย นำมาหาคำตอบของปัญหาการศึกษาของไทยแล้วพัฒนาระบบการศึกษาของไทย ก็จะทำให้การศึกษาไทย ไม่มีปัญหามากอย่างปัจจุบันนี้ ศูนย์ INNOTECH ของ SEMEO ซึ่งตั้งอยู่ที่ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นศูนย์ที่ฝึกนักการศึกษาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้รู้จักคิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบมานานแล้ว เป็นศูนย์ที่นำเอาการแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้แก้ปัญหาของระบบการศึกษาของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบตามที่กล่าวมานั้น ถ้าเทียบกับวิธีการคิดแก้ปัญหาแบบอริยสัจสี่ก็นับว่าเหมือนกัน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2520) เคยเสนอให้นำวิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้แก้ปัญหการศึกษาของไทย และได้้นำวิธีการคิดแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจสี่ซึ่งเหมือนกันกับวิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้พัฒนาศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2549) จนสร้างหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปใหม่ซึ่งเป็นหลักสูตรแบบบูรณาการมาพัฒนา นิสิตได้ ร้อยละ 78 ของนิสิตทั้งหมดให้เป็นผู้ใฝ่รู้ ความจริงและคิดอย่างมีเหตุผล คิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบ และมีคุณธรรมจริยธรรมได้ และสามารถสร้าง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ศูนย์องครักษ์ อำเภอ ศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์
องครักษ์ จังหวัดนครนายกซึ่งเป็นศูนย์ที่ศึกษาด้าน และวิทยาศาสตร์พื้นฐานเท่านั้น
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อจากที่เคยมีแต่การ **สำเร็จ บุญเรืองรัตน์**

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวดยจำกัด.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด.
สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2520). **การปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพา
นิช จำกัด.
สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **การบริหารตามอริยสัจสี่**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2543). “ขบวนการคิดเพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา”ใน **มนุษย์กับการใช้เหตุผล
และจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ไอเดียร์สแควร์.
Oxford Advanced Learner's Dictionary. (1989). Cowie, A.P.(ed.). 4th ed. Oxford : Oxford Univer-
sity Press.
Banathy, Bela H. (1968). **Instructional Systems**. Palo Alto, Calif : Fearson Publishers.